

claims and civil procedural form. Changes to the law are proposed based on the analysis of the use of the legal structures in civil procedural law.

It is noted that there is a constantly increasing number of structures of law which explains the consideration of issues related to the essence, nature and value of legal structures in legislative practice of Ukraine. Industry law is subjected to a variety of structures which are studied by industry juridical sciences taking into account the subject of the study. Features of legal structures in civil procedural law are determined by their focus on optimizing civil procedural justice, implementation of the objectives and goals of justice, that is fair, impartial and timely consideration and resolution of civil cases for the protection of violated, unrecognized or disputed rights, freedoms or interests of individuals, rights and interests of legal entities, and interests of the state. The article analyses legal structures as perfect generalizing statutory models of the structure of legal phenomena created to generate regulatory, security, protective legal and statutory requirements and achieve accuracy and clarity of laws and specific features of their use in civil procedural law.

A legal structure has a specific feature which is caused by specifics of the area of law to which it is applied. In every field of law, there are invariable structures, whose state and development form a key indicator of the excellence of this field of law, its level of development. Further detailed analysis of legal structures and their use in civil procedural law will increase the effectiveness of theoretical, technical and legal aspects of administration of law and will allow for full-fledged theoretical research in this field.

Key words: *legislative technique, legal construction, civil procedure legal, action, civil procedural form.*

Стаття надійшла 10 березня 2016 р.

УДК [347.95:347.98](477)

**В. О. Кучер,
І. М. Євхутч**

ВДОСКОНАЛЕННЯ ПОРЯДКУ ТИМЧАСОВОГО ОБМЕЖЕННЯ ПРАВА БОРЖНИКА НА ВИЇЗД ЗА МЕЖІ УКРАЇНИ

Досліджено особливості порядку тимчасового обмеження права боржника на виїзд за межі України. Виокремлено проблеми правового регулювання цього інституту цивільного процесу. Запропоновано негайно виконувати ухвалу суду про встановлення тимчасового обмеження боржника у праві виїзду за межі України, зобов'язати суд негайно інформувати боржника про обмеження його права на виїзд за кордон, а також нову редакцію статті 377-1 Цивільного процесуального кодексу України.

Ключові слова: *державний виконавець, боржник, ухилення боржника від виконання зобов'язань, обмеження права, виїзд боржника за кордон.*

Постановка проблеми. Виїзд боржника за межі України є одним із способів ухилення особи від виконання рішень юрисдикційних органів. Для усунення прогалин у праві та забезпечення єдиної судової практики Закон України «Про виконавче провадження» від 21.04.1999 р. [1] та Цивільний процесуальний кодекс України від 18.03.2004 р. [2] (далі – ЦПК України) було доповнено нормами, які дають змогу обмежувати право боржника у виїзді за межі України.

З метою покращення стану з примусового виконання органами державної виконавчої служби рішень судів та інших органів 04.11.2010 р. Верховна Рада України «Про внесення змін до Закону України «Про виконавче провадження» та деяких інших законодавчих актів України щодо вдосконалення процедури примусового виконання рішень судів та інших органів (посадових осіб)» [3] доповнила ЦПК України окремою статтею 377-1 «Вирішення питання про тимчасове обмеження у праві виїзду за межі України».

Також статтю 11 Закону України «Про виконавче провадження» було доповнено пунктом 18, відповідно до якого державний виконавець має право у разі ухилення боржника від виконання зобов'язань, покладених на нього рішенням, звертатися до суду за встановленням тимчасового обмеження у праві виїзду боржника – фізичної особи або керівника боржника – юридичної особи за межі України до виконання зобов'язань за рішенням суду.

Стан дослідження. Різні аспекти питання обмеження боржника у праві виїзду за межі України досліджували такі науковці, як: О. І. Антонюк, О. Б. Верба-Сидор, І. Гончар, Д. Л. Глушкова, К. В. Гусаров, О. І. Євтушенко, Л. В. Козловська, О. Є. Самбір, О. О. Семінога, Н. А. Сергієчко, О. І. Угриновська, Є. І. Фурса, С. Я. Фурса, С. А. Чванкін та ін. Внесені зміни у законодавство не усунули наявні суперечності, значна кількість практичних питань, що пов'язана з обмеженням прав особи, досі є не вирішеною, у зв'язку з чим потребує подальшого вдосконалення ст. 377-1 ЦПК України.

Метою статті є розгляд теоретичних та практичних аспектів цього інституту, аналіз повноважень суду щодо розгляду подань виконавців про обмеження права боржника у виїзді за межі кордону та обґрунтування пропозицій щодо внесення змін до цивільного процесуального законодавства України.

Виклад основних положень. Згідно зі ст. 2 Протоколу № 4 від 16.09.1963 р. до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, який гарантує деякі права і свободи, не передбачені в Конвенції та у Першому протоколі до неї, кожен є вільним залишати будь-яку країну [4].

На здійснення цього права не може бути встановлено жодних обмежень, крім тих, що передбачені законом і є необхідними в демократичному суспільстві в інтересах національної чи громадської безпеки, для підтримання публічного порядку, запобігання злочину, для захисту здоров'я чи моралі або з метою захисту прав і свобод інших осіб.

Також ст. 12 Міжнародного пакту про громадянські та політичні права від 16.12.1966 р. передбачено, що кожна людина має право покидати будь-яку країну, включаючи свою власну [5]. Згадані права не можуть бути об'єктом ніяких обмежень, крім тих, які передбачені законом, є необхідними для охорони державної безпеки, громадського порядку, здоров'я чи моральності населення або прав і свобод інших і є сумісними з іншими правами, визначеними в цьому Пакті.

Відповідно до ст. 313 Цивільного кодексу України від 16.03.2003 р. (далі – ЦК України) фізична особа має право на свободу пересування. Фізична особа, яка досягла 16 років, має право на вільний самостійний виїзд за межі України. Фізична особа може бути обмежена у здійсненні права на пересування лише у випадках, встановлених законом [6].

Свобода пересування є основним конституційним правом осіб, що перебувають на території України. Стаття 33 Конституції України гарантує кожному право вільно залишити територію України [7], хоча, знову ж таки, передбачає встановлення обмежень відповідно до закону.

Згідно з п. 5 ст. 6 Закону України «Про порядок виїзду з України і в'їзду в Україну громадян України» від 21.01.1994 р. громадянині України може бути тимчасово відмовлено у виїзді за кордон, якщо він ухиляється від виконання зобов'язань, покладених на нього судовим рішенням, – до виконання зобов'язань [8].

За змістом п. 18 ч. 3 ст. 11 Закону України «Про виконавче провадження» державний виконавець під час здійснення виконавчого провадження має право у разі ухилення боржника від виконання зобов'язань, покладених на нього рішенням, звертатися до суду за встановленням тимчасового обмеження у праві виїзду боржника-фізичної особи або керівника боржника-юридичної особи за межі України – до виконання зобов'язань за рішенням.

Тобто законом передбачено юридичні санкції у вигляді тимчасового обмеження у праві виїзду не за наявність факту невиконання зобов'язань, а за ухилення від їх виконання.

Як зазначає І. Гончар, відомі випадки, коли особу обмежено у цьому праві, а вона навіть не здогадується, що має якісь невиконані зобов'язання, інформацію ж про наявність у неї боргу та заборони за-

лишати територію України дізнається на кордоні. До того ж сума боргу чи штрафу може бути незначною – в межах 100 грн і боржник готовий відразу ж розрахуватися, однак є процедурні перешкоди – судовий порядок вирішення такого питання [9, с. 11].

Розкриваючи ознаки «ухилення боржника від виконання зобов'язань, покладених на нього рішенням», Є. І. Фурса, С. Я. Фурса вирізняють такі дії особи:

1) дії, які свідчать про ухилення боржника від виконання зобов'язань, покладених на нього рішенням, які не мають ознак адміністративного чи кримінального правопорушення;

2) протизаконні дії (бездіяльність): адміністративний проступок та кримінальне правопорушення.

Розкриваючи поняття «ухилення від виконання зобов'язань, покладених на боржника рішенням», автори зазначають, що дії боржника можуть залежати від об'єктивних (хвороба боржника, банкрутство юридичної особи) і суб'єктивних чинників (небажання боржника повертати борги; незгода з рішенням суду або іншого органу (посадової особи). Водночас об'єктивні критерії не можуть бути підставою тимчасового обмеження боржника у праві виїзду за межі України [10, с. 105].

Дослідивши зміст поняття «ухилення», А. В. Лужанський дійшов висновку, що ухилення особи від виконання зобов'язань, покладених на неї судовим рішенням, можливе за наявності умислу. У цьому разі особа усвідомлює протиправний характер своєї дії або бездіяльності, передбачає її суспільно шкідливі наслідки і бажає (або свідомо припускає) їх настання, що свідчить про наявність інтелектуальної і вольової ознак у поведінці особи. Тому необхідно розмежовувати ухилення від виконання та несвоєчасне виконання за відсутності умислу на невиконання [11, с. 41–43].

Судова практика теж підтримує позицію про злісний умисел боржника не виконувати взяті на себе зобов'язання. В Узагальненні Верховного Суду України від 01.02.2013 р. «Судова практика про вирішення питання про тимчасове обмеження у праві виїзду особи за межі України» вказується на навмисне чи інше свідоме невиконання боржником своїх обов'язків.

Відповідно до положення ч. 2 ст. 10 ЦПК України наявність умислу та обставини, які є предметом посилання суб'єкта подання про тимчасове обмеження у праві виїзду за межі України як на підставу його вимог, підлягають доведенню.

Зокрема задоволення такого подання державного виконання можливе лише за умови «доведення факту ухилення боржника від виконання зобов'язання».

Оскільки відповідно до ч. 2 ст. 377-1 ЦПК України згадане подання розглядається судом негайно, без виклику чи повідомлення сторін та інших заінтересованих осіб, за участю державного виконавця, то саме на останнього покладається тягар доказування [12].

Ухилення боржника від виконання своїх зобов'язань є оціночним поняттям, що дає змогу суду по-різному тлумачити це поняття. Цю прогалину законодавства можна усунути шляхом внесення у ст. 377-1 ЦПК України змін, визначивши підстави, за наявності яких суд може обмежити особу в реалізації її права на свободу пересування, вільний вибір місця проживання, права вільно залишати територію України.

На думку А. В. Лужанського, ухилення від невиконання зобов'язань, покладених на особу рішенням юрисдикційного органу, як підставу для тимчасового обмеження у праві виїзду за кордон можна визначити як триваюче правопорушення, що становить протиправне умисне діяння у формі дії чи бездіяльності боржника – фізичної особи або керівника – боржника – юридичної особи приватного або публічного права, яке полягає у тому, що особа має реальну можливість виконати зобов'язання, але натомість не робить цього без поважних причин, зокрема шляхом протидії особам, уповноваженим на примусове виконання рішення [11, с. 46].

Існують певні зауваження щодо заборони виїзду за межі України керівника юридичної особи. На думку О. Б. Верби-Сидор, ст. 377-1 ЦПК України суперечить теоретичним положенням про сторони і треті особи в цивільному процесі. Водночас автор свою позицію підтверджує таким прикладом із практики. В одній зі справ суд задовольнив подання виконавця про тимчасове обмеження у праві виїзду за межі України директора ТОВ, оскільки під час примусового виконання встановлено, що директором ТОВ не здійснюються заходи з погашення заборгованості по заробітній платі працівників. О. Б. Верба-Сидор вважає, що у цій справі боржником є не директор, а юридична особа – товариство. Крім того, директор – не обов'язково учасник товариства, він може бути найманим працівником і працювати за трудовим договором [13, с. 228].

Є. І. Фурса, С. Я. Фурса відстоюють позицію, що у разі заборони виїзду за межі України керівника юридичної особи, необхідно враховувати вид юридичної особи, оскільки до державних установ та підприємств мають висуватися більші вимоги, ніж до недержавних. До таких керівників мають застосовуватися не обмеження у праві виїзду за кордон, а дисциплінарна і кримінальна відповідальність за невиконання відповідних рішень. Крім того, можливість притягнення керівника товариства до відповідальності не завжди є очевидною,

оскільки відповідно до ст. 122 ЦК України для повного товариства характерно, що кожний його учасник має право діяти від імені товариства. У такому разі обмежувати у праві виїзду за кордон необхідно всіх учасників товариства [10, с. 107].

Відповідно до положень ст. 377-1 ЦПК України питання про тимчасове обмеження боржника – фізичної особи або керівника боржника – юридичної особи у праві виїзду за межі України при виконанні судових рішень та рішень інших органів (посадових осіб) вирішується судом за місцезнаходженням органу державної виконавчої служби за поданням державного виконавця, погодженим з начальником відділу державної виконавчої служби. Суд негайно розглядає подання без виклику чи інформування сторін та інших заінтересованих осіб за участю державного виконавця.

Тобто боржник у такому разі дізнається про наявність рішення суду, яким обмежується його право виїзду за кордон, від прикордонників при спробі перетину кордону, що є порушенням засад цивільного судочинства, зокрема гласності та відкритості судового розгляду, змагальності. Відповідно до положень ч. 2 ст. 6 ЦПК України ніхто не може бути позбавлений права на інформацію про час і місце розгляду своєї справи. Також особи, які беруть участь у справі, мають рівні права щодо подання доказів, їх дослідження та доведення перед судом їх переконливості (ч. 2 ст. 10 ЦПК України).

Стаття 377-1 ЦПК України вказує на негайний розгляд подання державного виконавця про обмеження права боржника у виїзді за межі України. Строк виконання такої ухвали суду законом не регулюється.

Як зазначає голова Київського районного суду м. Одеси С. А. Чванкін, трапляюся випадки, коли особа оскаржує ухвалу суду в апеляційному порядку та за час розгляду скарги безперешкодно виїжджає за кордон. А тому навіть у разі залишення апеляційним судом без змін ухвали суду першої інстанції, встановлене судом обмеження у праві виїзду боржника за кордон втрачає будь-який сенс.

Тому доцільно внести зміни у ст. 377-1 ЦПК України щодо негайного набрання ухвалою суду законної сили, за аналогією як це передбачено для ухвал суду про забезпечення позову. Відповідно до ч. 7 та ч. 9 ст. 153 ЦПК України ухвала про забезпечення позову виконується негайно в порядку, встановленому для виконання судових рішень. У разі постановлення ухвали без повідомлення особи, щодо якої просять вжити заходів забезпечення позову, копія ухвали надсилається особі, щодо якої вжито заходів забезпечення позову, негайно після її виконання [14].

Вносячи зміни до ст. 377-1 ЦПК України щодо негайного виконання ухвали суду про тимчасове обмеження у праві виїзду за межі

України, є доцільним доповнити ст. 367 Кодексу «Негайне виконання судових рішень» ще одним випадком негайного виконання судових рішень – «п. 8) обмеження у праві виїзду за межі України».

Цивільний процесуальний кодекс України у ст. 377-1 повинен містити обов'язок суду інформувати особу, щодо якої застосовано тимчасове обмеження у праві виїзду за кордон, негайно після постановлення такої ухвали.

Відповідно до ст. 124 Конституції України судові рішення ухвалюються судами іменем України і є обов'язковими до виконання на всій території України. Відтак відповідно до ст. 14 ЦПК України встановлено, що судові рішення, що набрали законної сили, є обов'язковими для всіх органів державної влади і органів місцевого самоврядування, підприємств, установ, організацій, посадових чи службових осіб та громадян і підлягають виконанню на всій території України, а у випадках, встановлених міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, – і за її межами.

Невиконання судового рішення є підставою для застосування відповідальності, встановленої законом. Але обов'язковість судового рішення не позбавляє таких осіб, які не брали участі у справі, можливості звернутися до суду, якщо ухваленим судовим рішенням порушуються їхні права, свободи чи інтереси.

Відповідно до ст. 8 Закону України «Про порядок виїзду з України і в'їзду в Україну громадян України» вирішення спорів про відмову в оформленні паспорта чи продовженні терміну його дії або тимчасове затримання паспорта чи його вилучення можуть бути оскаржені громадянином до суду за місцем його проживання.

Водночас у цивільному процесуальному законодавстві необхідно більш повно визначити порядок оскарження судових рішень, що підлягають негайному виконанню.

Висновки. Внесення 04.11.2010 р. змін до Закону України «Про виконавче провадження» та доповнення ЦПК України статтею 377-1 не усунуло недоліків порядку обмеження права боржника у виїзді за межі України. Аналіз окремих суперечливих положень ст. 377-1 ЦПК України дає можливість запропонувати свою редакцію статті:

1. Питання про тимчасове обмеження боржника – фізичної особи або керівника боржника – юридичної особи у праві виїзду за межі України при виконанні судових рішень та рішень інших органів (посадових осіб) вирішується судом за місцезнаходженням органу державної виконавчої служби за поданням державного виконавця, погодженим з начальником відділу державної виконавчої служби.

2. Суд негайно розглядає подання, зазначене в частині першій цієї статті, без виклику чи повідомлення сторін та інших заінтересованих осіб за участю державного виконавця.

3. Ухвала суду, якою встановлюється тимчасове обмеження боржника – фізичної особи або керівника боржника – юридичної особи у праві виїзду за межі України виконується негайно в порядку, встановленому для виконання судових рішень.

4. Копія ухвали надсилається особі, щодо якої застосовано тимчасове обмеження у праві виїзду за межі України, негайно після її постановлення.

5. Оскарження ухвали про обмеження у праві виїзду за межі України не зупиняє її виконання, а також не перешкоджає подальшому розгляду справи.

6. Тимчасове обмеження боржника – фізичної особи або керівника – юридичної особи у праві виїзду за межі України може бути скасоване судом, який постановив таке обмеження.

Запропоновані у науковій статті зміни до цивільного процесуального законодавства, зокрема ст. 377-1 ЦПК України, повинні усунути наявні суперечності, які спричинені судовою практикою та прогалинами законодавства.

1. Про виконавче провадження: Закон України від 21.04.1999 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/606-14>

2. Цивільний процесуальний кодекс України від 18.03.2004 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1618-15>

3. Про внесення змін до Закону України «Про виконавче провадження» та деяких інших законодавчих актів України щодо вдосконалення процедури примусового виконання рішень судів та інших органів (посадових осіб): Закон України від 4.11.2010 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2677-17>

4. Протокол № 4 від 16.09.1963 р. до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/994_059

5. Міжнародний пакт про громадянські та політичні права від 16.12.1966 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/995_043

6. Цивільний кодекс України від 16.03.2003 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/435-15>

7. Конституція України від 28.06.1996 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>

8. Про порядок виїзду з України і в'їзду в Україну громадян України: Закон України від 21.01.1994 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/3857-12>

9. Гончар И. Свободный перелет. Утверждения о сложности снятия запрета на выезд за границу в рамках исполнительного производства разбиваются о практику Шевченковского районного суда г. Киева / И. Гончар // Юридическая практика. – 2014. – № 40 (876). – С. 11, 16.

10. Фурса С. А. Актуальні питання тимчасового обмеження у праві виїзду за межі України боржника, який ухиляється від виконання рішення: теорія і практика / С. А. Фурса, Є. І. Фурса // Бюлетень міністерства юстиції України. – 2014. – № 10. – С. 103–112.

11. Лужанський А. В. Зміст поняття «ухилення» в контексті невиконання зобов'язання як підстави для тимчасового обмеження у праві виїзду за кордон / А. В. Лужанський // Вісник Верховного Суду України. – 2013. – № 8. – С. 41–47.

12. Узагальнення судової практики Верховним Судом України «Судова практика щодо вирішення питання про тимчасове обмеження у праві виїзду за межі України» від 01.02.2013 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/n0003700-13/print1456227089262030>

13. Верба-Сидор О. Б. Вирішення судом питання про тимчасове обмеження боржника у праві виїзду за межі України (ст. 377-1 ЦПК) / О. Б. Верба-Сидор // Митна справа. – 2015. – № 1 (2.2). – С. 224–231.

14. Чванкін С. А. Спірні питання у тимчасовому обмеженні у праві виїзду за межі України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://kievskiyud.od.ua/press-department/all-news/251>

Кучер В. А., Евхутич И. Н. Совершенствование порядка временно-го ограничения права должника на выезд за пределы Украины

Исследовано особенности порядка временного ограничения права должника на выезд за пределы Украины. Выделены проблемы правового регулирования этого института гражданского процесса. Предложено немедленно выполнять решение суда об установлении временного ограничения должника в праве выезда за пределы Украины, обязать суд немедленно информировать должника об ограничении его права на выезд за границу, а также новую редакцию статьи 377-1 Гражданского процессуального кодекса Украины.

Ключевые слова: *государственный исполнитель, должник, уклонение должника от выполнения обязательств, ограничение права, выезд должника за границу.*

Kucher V. O., Yevkhutych I. M. Improving the procedure for the temporary restriction of the right of the debtor to travel outside the national boundaries

The article deals with the peculiarities of the procedure for the temporary restriction of the right of the debtor to travel outside the national boundaries. The problems of legal regulation of this institution of civil procedure are distinguished. A court decision establishing the temporary restriction of the right of the debtor to travel outside Ukraine is proposed to carry out immediately. A new wording of Article 377-1 of the Civil Procedural Code of Ukraine is suggested:

«1. The issue of the temporary restriction of the debtor – a natural person or a head of the debtor – a legal entity on the right to travel outside the national boundaries while executing judgments and decisions of other bodies (officials) is decided by the court at the location of a state executive service under the submission of a state executor, agreed with the head of the state executive service.

2. The Court considers immediately a filing referred to the first paragraph of this article without the call or the notification of the parties and other interested persons with the assistance of a state executor.

3. The court decision establishing a temporary limitation of the debtor – a natural person or a head of the debtor – a legal entity on the right to travel outside Ukraine is executed immediately in the manner prescribed for the execution of judicial decisions.

4. A copy of the decision is sent to the person against whom a temporary restriction of the right to travel outside Ukraine is applied. It is sent immediately after delivery of a judgment.

5. An appeal against the restriction of the right to travel outside the national boundaries does not stop its implementation and does not preclude the further proceedings.

6. A Temporary restriction of the debtor – a natural person or a head of the debtor – a legal entity on the right to travel outside the national boundaries may be canceled by the court that ruled such a restriction.

Key words: state executor, debtor, debtor's evasion of obligations, restriction of right, debtor's travel abroad.

Стаття надійшла 10 березня 2016 р.

УДК 347.91:347.191

Л. В. Мелех,
О. В. Візньак

ПРОБЛЕМИ ЗАСТОСУВАННЯ ЗАКОНОДАВСТВА У РОЗГЛЯДІ СПОРІВ, ЩО ВИНИКАЮТЬ З КОРПОРАТИВНИХ ВІДНОСИН

Досліджено проблеми застосування законодавства у розгляді спорів, що виникають із корпоративних відносин, а також чинники, які сприяють виникненню таких спорів. Подано поняття корпоративних відносин і спорів, визначено їхні особливості. Наведено класифікацію корпоративних спорів. Проаналізовано норми чинного законодавства, які регулюють корпоративні відносини, а також досліджено ступінь вивчення корпоративних відносин і спорів, які з них виникають, у працях науковців. Запропоновано шляхи удосконалення правового регулювання вирішення корпоративних спорів.

Ключові слова: корпоративні відносини, об'єкт корпоративного права, корпоративний спір, ознаки корпоративного спору, типові помилки, які допускають господарські суди під час розгляду корпоративних спорів, альтернативні методи вирішення спорів.